

برنامه درسی کتاب‌های آموزش قرآن و تدبر در کلام وحی

غلامعباس سرشور خراسانی

مقدمه

«کتاب انزلناه الیک مبارک لیدبروا آیاته و لیتذکر اولوا الالباب (ص/ ۲۹):

کتابی مبارک است که آن را بر تو نازل کرده‌ایم، تا در آیاتش تدبیر کنی و خردمندان از آن پند گیرند. قرآن کتابی است که تعلیماتش جاویدان، دستوراتش عمیق و ریشه‌دار، برنامه‌هایش حیاتبخش و راهبر انسان در طریق هدف آفرینش است. قرآن کتابی است از سوی «رب العالمین» به بندگانش تا به او چنگ بزنند و به سوی او صعود کنند (واعتصموا بحبل الله). قرآن خود را کتاب «شفاء» (شفاء لما فی صدورکم) و «مبارک» (کتاب انزلناه الیک مبارک) معرفی می‌کند. «شفاء» برای دردها و امراض روحی و روانی بشریت است.

تعبیر به «مبارک» چنان‌که می‌دانیم، به معنی چیزی است که دارای خیر مستمر و مداوم باشد. این تعبیر در مورد قرآن اشاره به دوام استفاده جامعه انسانی از تعلیمات آن دارد. چون این کلمه به صورت مطلق به کار رفته است، هر گونه خیر سعادت دنیا و آخرت و خلاصه هر خیر و برکتی را که بخواهید در آن است، به شرط اینکه در آن تدبر کنید و از آن الهام بگیرید و به حرکت در آیید. با توجه به آیه ۲۹ سوره مبارکه (ص) هدف از

نزول قرآن کریم این نبوده است که تنها به تلاوت و لقلقه زبان قناعت کنند، بلکه هدف این بوده است که آیاتش سرچشمه فکر و اندیشه، و مایه بیداری وجدان‌ها شود و آن نیز به نوبه خود حرکتی در مسیر عمل بیافریند.

«الذین آتیناهم الكتاب يتلونه حق تلاوته اولئك يومنون به و من يكفر به فاولئك هم الخاسرون» (البقره/۱۲۱): کسانی که کتاب آسمانی به آن‌ها داده‌ایم، آن را چنان‌که شایسته آن است می‌خوانند. آن‌ها به پیامبر اسلام ایمان می‌آورند و کسانی که به او کافر شوند، زیانکارند.

امام صادق (علیه السلام) «حق تلاوته» را این گونه بیان می‌فرمایند: «عن ابی عبدالله جعفر بن محمد الصادق (ع) فی قوله تعالی: الذین آتیناهم الكتاب يتلونه حق تلاوته قال یرتلون آیاته و یتفهمون معانیه و یعملون باحکامه و یرجون وعده و یخشون عذابه و یتمثلون قصصه و یعتبرون امثاله و یاتون اوامرهم و یجتنبون نواهیهم ما هو و الله بحفظ آیاته و درس حروفه و تلاوة سوره و درس اعشاره و اخماسه حفظوا حروفه و اضاعوا حدوده و انما هو تدبر آیاته» یقول الله تعالی «کتاب انزلناه الیک مبارک لیدبروا آیاته»: کسانی که کتاب را به آن‌ها داده‌ایم، آن را تلاوت می‌کنند. و درباره حق تلاوت آن، فرمود: مراد این است که آیات آن را صحیح می‌خوانند و مراعات وقف و وصل و سایر آداب قرائت را می‌نمایند. در معانی آن دقت دارند و به احکام آن عمل می‌کنند. به وعده‌های آن امیدوارند

و از وعیدهای آن می ترسند. از قصه‌های آن عبرت می گیرند و آنچه را در آن امر شده است، می پذیرند و از آنچه در آن نهی شده است، باز می ایستند. و به خدا قسم مراد، حفظ آیات آن و درس حروف آن نیست و خواندن سوره‌های آن و درس ده قسمت و پنج قسمت آن منظور نیست، حروف آن را حفظ می کنند و حدود آن را ضایع می کنند. و جز این نیست که مراد تدبیر در آیات آن است و عمل کردن به احکام آن. خدا می فرماید: کتابی به سوسی تو نازل کردیم که دارای برکت است تا در آیات آن دقت کنند (مجموعه ورام، ج ۲: ۲۳۶).

با توجه به کلام نورانی امام صادق (علیه السلام)، «تدبیر» مقدمه عمل به احکام قرآن است و همچنین «مبارک» بودن قرآن در سایه «تدبیر» در آیات الهی است. همچنین ایشان در دعای شروع خواندن قرآن، قرائت با تدبیر را از خدا تقاضا می کند:

«کان ابوعبدالله (ع) اذا قرا القرآن قال قبل ان یقرا حین یاخذ المصحف»: حضرت صادق (ع) چون می خواست قرآن را برای قرائت به دست گیرد، این دعا را می خواند:

«و لا تجعل قرائتی قرائت لا تدبر فیها بل اجعلنی اتدبر آیاته و احکامه اخذ بشرائع دینک». و قرائت مرا بدون «تدبیر» قرار مده، بلکه چنان کن که در آیات و احکامش تدبیر کنم و آن‌ها را به خاطر بسپرم.

«و لا تجعل نظری فیه غفلة و لا قرأتی هذرا انک انت الرؤف الرحیم»: و نظرم را در قرآن نظر غفلت، و خواندنم را لغو قرار مده که تو رؤوف و رحیم می باشی (بحار الانوار، ج ۸۹، ص ۲۰۷).

کلیدواژه‌ها: قرآن، تدبیر، فهم، قرائت

عمومیت تدبیر و فهم قرآن

گاهی «تدبیر» با «تفسیر» قرآن اشتباه گرفته می شود و لذا افراد را از تفکر و تدبیر پیرامون آیات بر حذر می کنند و مردم را فقط به برخی تفاسیر ارجاع می دهند! آیا مردم نمی توانند پیرامون آیات قرآن تدبیر کنند؟! به طور قطع پاسخ این پرسش منفی است. مردم (ناس) می توانند پیرامون آیات، تدبیر و تفکر کنند. قرآن «ناس» و عموم مردم را مورد خطاب قرار داده است:

«شهر رمضان الذی انزل فیه القرآن هدی للناس و بینات من الهدی و الفرقان» (بقره/ ۱۸۵): ماه رمضان که در آن برای راهنمایی مردم و بیان راه روشن هدایت و جدا ساختن حق از باطل، قرآن نازل شده است.

مردم (ناس) را به تفکر در آیات خود تشویق کرده است:

«و انزلنا الیک الذکر لتبین للناس ما نزل الیهیم و

لعلهم یتفکرون» (نحل / ۴۴): و بر تو نیز قرآن را نازل کردیم تا آنچه را برای مردم نازل شده است، برایشان بیان کنی و باشد که تفکر کنند.

به علاوه، قرآن فهم خود را برای عموم مردم «سهل و آسان» ساخته است: «و لقد یسرنا القرآن للذکر فهل من مدکر» (قمر/ ۱۷): ما قرآن را برای تذکر آسان ساختیم. آیا کسی هست که متذکر شود؟! «فانما یسرناه بلسانک لتبشر به المتقین و تنذر به قوماً لدا» (مریم/ ۹۷): جز این نیست که ما [قرآن] را بر زبان تو آسان ساختیم تا پرهیزگاران را به وسیله آن بشارت دهی، و دشمنان سرسخت را با آنان انداز کنی.

«فانما یسرناه بلسانک لعلهم یتذکرون» (دخان/ ۵۸): ما آن [قرآن] را بر زبان تو آسان ساختیم، شاید آنان متذکر شوند!

آیا ما قادر به تدبیریم؟

گاهی اوقات دیده می شود که از ترس افتادن در «تفسیر به رأی قرآن»، قرآن آموزان و مردم را ناخواسته از «تدبیر» در آیات قرآن منع می کنیم و به آن‌ها اجازه نمی دهیم برداشت خود را از قرآن بیان کنند و بگویند. حتی گاهی با بیان اینکه قرآن را باید با اهل البیت فهمید، آن‌ها را از تدبیر در آیات قرآن و فهم آن‌ها باز می داریم. آیت‌الله جوادی آملی، مفسر بزرگ شیعه، در رد این مطلب می فرماید: «برخی از اخبار و دیگران خواسته‌اند از روایاتی مانند انما یرعرف القرآن من خوطب به استفاده کنند و چنین وانمود می کنند که فهم قرآن مخصوص پیامبر اکرم (ص) و عترت ایشان است و دیگران توان فهم قرآن را ندارند. در حالی که قرآن کریم برای هدایت همه افراد جامعه آمده و کتابی روشن و روشنگر است و خدای سبحان همگی را به تدبیر در قرآن و تعقل در آیات آن و بهره‌مند شدن از معارف حیات بخش و انسان‌سازش دعوت کرده است.» (جوادی آملی، ۱۳۸۶: ۳۸۴).

قرآن از چه کسانی تدبیر می خواهد؟

قرآن، اولاً علت نزول را تدبیر در آیات آن می فرماید (کتاب انزلناه الیک مبارک لیدبروا آیاته) و ثانیاً کسانی را که در قرآن تدبیر نمی کنند، مؤاخذه می کند:

«فلا یتدبرون القرآن ام علی قلوب اقلها» (محمد/ ۲۴): «آیا در قرآن نمی اندیشند یا بر دل‌هایشان قفل هاست؟»

«فلا یتدبرون القرآن و لو کان من عند غیر الله لوجدوا فیه اختلافاً کثیراً» (نساء/ ۸۲): آیا در قرآن نمی اندیشند؟ اگر از جانب غیر خدا بود در آن اختلافی بسیار می یافتند.

گاهی «تدبیر» با «تفسیر» قرآن اشتباه گرفته می شود و لذا افراد را از تفکر و تدبیر پیرامون آیات بر حذر می کنند و مردم را فقط به برخی تفاسیر ارجاع می دهند

«تدبر» از جنس «تفکر» است، از این رو همان گونه که برای کسب مهارت «تفکر» ضروری است فرایندی در برنامه آموزشی تدارک دیده شود برای کسب مهارت «تدبر» نیز باید فرایندی تعریف شود؛ تا فراگیرندگان را به آن مهارت برسانیم

با دقت در آیات قرآن به این حقیقت پی می‌بریم که خدای مدبر از همه افراد خواسته است که در آیاتش تدبر کنند تا از برکات کتاب آسمانی قرآن بیشتر بهره‌مند شوند. بنابراین، نمی‌توان تصور کرد که «تدبر» مختص گروهی خاصی از قشر مسلمین و یا جامعه بشریت است. عموم مردم (ناس) توانایی تدبر در آیات الهی را دارند و باید تدبر کنند؛ و چنانچه تدبر نکنیم، به خود ظلم کرده‌ایم و وظیفه خود را نسبت به کتاب الهی ادا نکرده‌ایم.

از این رو برای آنکه جامعه مسلمین قادر باشند که خودشان از قرآن بهره ببرند، می‌باید مؤسسات و کانون‌های قرآنی به افراد جامعه اعم از نونهالان، کودکان، نوجوانان و بزرگسالان، متناسب با ویژگی‌های سنی آن‌ها، آموزش بدهند. این آموزش می‌باید دو وجه داشته باشد: اولاً، وظیفه اولیه آن‌ها تدبر در آیات قرآن است و ثانیاً، به آن‌ها بیاموزند چگونه در آیات قرآن درست و صحیح و بدون انحراف تدبر کنند. به عبارت دیگر مهارت تدبر کردن را به آن‌ها بیاموزند.

آموزش قرآن، بدون آموزش تدبر در آیات، ناقص است

آموزش و پرورش و مؤسسات فرهنگی قرآنی که مسئولیت آموزش جامعه را به عهده دارند، می‌باید مخاطبان خود را به گونه‌ای آموزش بدهند که آن‌ها را به هدف انزال کتاب مبارک که «تدبر» در آیاتش و عمل به آن‌هاست، برسانند. چنانچه آموزش‌ها به کسب مهارت تدبر در آیات الهی نینجامند، ناقص خواهند بود. زیرا این آموزش‌ها باید فراگیرندگان را به هدف غایی، یعنی «عمل به قرآن» برسانند. آموزش‌های اولیه، از جمله روخوانی، روان‌خوانی، زیباخوانی و درک و فهم، ابزار و وسایلی هستند برای آنکه فراگیران را با قرآن مأنوس کنند تا در اثر این انس قادر باشند، در لحظات مختلف زندگی خود، از آیات الهی بهره ببرند. شاید گفته شود که همین مقدمات موجب دستیابی به هدف غایی (عمل کردن به قرآن) می‌شود. این گفته نادرست است، زیرا به این می‌ماند که به فراگیرندگان چهار عملی اصلی را آموزش بدهیم، ولی نحوه حل کردن مسئله را به او نیاموزیم. نپرداختن به حل مسئله و راهنمایی نکردن فراگیرنده به اینکه چگونه مسئله را باید حل کند، سبب می‌شود نتواند مسئله را حل کند و یا حل مسئله را ضعیف بیاموزد.

از نگاه دیگر، خواندن قرآن نوعی مطالعه است. در کتاب‌های تربیتی برای «مطالعه سازنده» روش خاصی را مطرح می‌کنند. این گونه «مطالعه سازنده» یا «مطالعه آفریننده» بسیار شبیه به «تدبر» در آیات

قرآن است. دو تن از دانشمندان علوم تربیتی برای کسب مهارت روش مطالعه مزبور این گونه گفته‌اند: «برای کودکان علاوه بر مهارت‌های پژوهشی، روش «مطالعه آفریننده» نیز روش مؤثری در آموزش خلاقیت است. **تورنِس و هارمِنون** نشان داده‌اند که می‌توان به کودکان آموزش داد تا مطالب را به‌طور آفریننده بخوانند. آن‌ها در این باره راهنمایی‌های زیر را در اختیار دانش‌آموزان قرار داده‌اند:

وقتی که به خواندن مطالب یک کتاب می‌پردازید، به موارد استفاده‌های گوناگون اطلاعاتی که در آن کتاب به آن‌ها برمی‌خورید، بیندیشید. خیلی اهمیت دارد به راه‌هایی فکر کنید که می‌توانید اطلاعات خوانده شده را در زندگی شخصی و حرفه‌ای خود به کار بندید. تنها به این سؤال اکتفا نکنید که: نویسنده چه می‌گوید؟ از خود بپرسید: «چگونه می‌توانم آنچه را که نویسنده نوشته است، مورد استفاده قرار دهم؟» تنها به یک مورد استفاده اکتفا نکنید. تا آنجا که می‌توانید موارد استفاده‌های بیشتری را بیابید و بعضی از آن‌ها را برای استفاده در آینده یادداشت کنید. ممکن است مدتی وقت لازم باشد تا این نوع مطالعه کردن را بیاموزید. با این حال مایوس نشوید. بعد از دو سه روز خواهید دید که می‌توانید این روش مطالعه را به راحتی به کار بندید» (سیف: ۱۸۴).

با توجه به مطالب فوق، برای کسب مهارت تدبر در آیات قرآن باید: برنامه‌ریزان فرهنگی و قرآنی، برنامه‌های مدون و علمی برای دستیابی به «تدبر» در آیات الهی را در برنامه آموزشی خود ملاحظه کنند.

تدبر در آیات قرآن نیازمند آموزش و یادگیری است

«تدبر» از جنس «تفکر» است، از این رو همان گونه که برای کسب مهارت «تفکر» ضروری است فرایندی در برنامه آموزشی تدارک دیده شود، برای کسب مهارت «تدبر» نیز باید فرایندی تعریف شود؛ تا فراگیرندگان را به آن مهارت برسانیم.

فراگیرنده، در «تدبر» با تفکر به دنبال «کشف» مفاهیمی است که در آیه آمده است. به عبارت دیگر، قاری قرآن در آیه و یا آیات الهی فکر می‌کند تا پیام خدا را کشف کند و در زندگی خود آن را سرلوحه اعتقاد و عمل خود قرار دهد. همچنین «تدبر» در آیه مانند «حل مسئله» است؛ یعنی اینکه فراگیرنده مسائلی در ذهن خود دارد و سعی می‌کند به کمک آیات الهی آن‌ها را حل کند. بنابراین برای آموزش «تدبر» می‌باید از دو روش تدریس «اکتشافی» و «حل مسئله» بهره جست.

روش‌های حل مسئله و اکتشافی از روش‌های

پرورش مهارت «تفکر» هستند. این دو روش در کتاب‌های روان‌شناسی یادگیری دارای دو مرحله‌اند: مرحله نخست اصطلاحاً مرحله «هدایت شده» نامیده می‌شود. یعنی معلم با راهنمایی مناسب، فراگیرنده را در کشف و یا حل مسئله یاری می‌کند و پس از کسب مهارت نسبی، از او می‌خواهد که به طور مستقل، کشف یا مسئله را حل کند. در نتیجه فراگیرنده به تدریج مهارت «کشف» و یا «حل مسئله» را کسب می‌کند. در کتاب نظر برونر در مورد روش تدریس اکتشافی و اکتشافی هدایت شده این‌گونه بیان شده است:

«تکنه کاربردی دیگر نظریه برونر در آموزش، تأکید او بر یادگیری اکتشافی است. منظور برونر از یادگیری اکتشافی «هر نوع کسب دانشی است که کودکان با استفاده از اندیشه‌های خود به آن می‌رسند. از نظر برونر، دانشی که یادگیرندگان برای خودشان کشف می‌کنند، بهترین نوع دانش برای آنان است. لازم به ذکر است که برونر بیشتر مدافع روش اکتشافی هدایت شده است تا روش اکتشافی کاملاً مستقلانه. منظور از اکتشاف هدایت شده، اکتشافی است که به وسیله افراد آگاه‌تر تکیه‌گام‌سازی یا هدایت شده باشد» (همان، ص ۱۲).

آموزش «تدبر» شباهت زیادی به روش‌های تدریس «حل مسئله» و «اکتشافی» دارد. از این‌رو فرایند آموزش «تدبر» در آیات قرآن نیز دارای دو مرحله است: ابتدا فراگیرندگان به کمک معلم، پیام‌های آیه را کشف می‌کنند و در مرحله بعد خودشان قادر خواهند بود، با تفکر در آیات الهی پیام‌های آن‌ها را بیابند.

مهارت فراشناختی خواندن و تدبر قرآن

مهارت‌های فراشناختی خواندن به‌طور خاص به دانشی اشاره دارد به‌نظر می‌رسد که مهارت‌های فراشناختی برای کسب «تدبر» مفیدند، زیرا این روش‌ها نوعی مطالعه برای درک بیشترند. برای آشنایی بیشتر با این روش‌ها و استفاده از آن‌ها در آموزش «تدبر» در آیات قرآن که نوعی مطالعه فراشناختی است، به دو نوع از آن‌ها، یعنی «تدریس متقابل» و «استنباط از متن» به‌طور مختصر اشاره می‌شود تا در روش تدریس «تدبر» در آیات قرآن از آن‌ها بهره بگیریم.

طبق روش تدریس متقابل «در رهیافت پالینسار و براون، معلم (مربی) و دانش‌آموز به نوبت درباره متنی خواندنی صحبت می‌کنند. معلم با صدای بلند خود را سرمشق فعالیت درک خواندن (شامل یافتن نکته‌های اصلی) قرار می‌دهد و دانش‌آموز را در اجرای فعالیت درک راهنمایی می‌کند. در شروع درس، معلم کار خود را با درگیر کردن دانش‌آموز در

بحثی کوتاه که به منظور فعال ساختن دانش قبلی او طراحی شده است، شروع می‌کند. آن‌گاه، معلم و دانش‌آموز هر دو متنی کوتاه را بدون صدا می‌خوانند. در ادامه، معلم سؤالاتی شبیه آنچه ممکن است در آزمون مطالب بیاید، می‌پرسد. معلم در جلسات درس به تدریج مسئولیت را بیشتر و بیشتر بر عهده دانش‌آموز قرار می‌دهد و بدین ترتیب، دانش‌آموز سؤال می‌پرسد، خلاصه می‌کند و هرگونه بدفهمی را تصحیح و عملکرد آینده را پیش‌بینی می‌کند. در طول این فرایند بر چگونگی تفکر معلم و دانش‌آموز درباره درکشان از خواندن تأکید می‌شود. این تأکید ممکن است هنگامی که معلم فرایند را هدایت می‌کند، کاملاً مستقیم باشد.

به‌طور کلی، تحقیقات مربوط به آموزش دانش‌آموزان برای یافتن نکته اصلی بسیار مثبت بوده است. توانایی دانش‌آموزان برای یافتن نکته‌های اصلی با تمرین و بازخورد بهبود می‌یابد؛ به‌ویژه زمانی که آموزش بر فراشناخت تمرکز داشته باشد (روان‌شناسی شناختی برای معلمان).

همه متن‌ها چیزهایی ناگفته دارند و بر خواننده است که همه اطلاعات را «استنباط» کند (تدبر در آیات قرآن). استنباط مطالب خواندن شامل توانایی استنباط افکاری خارج از حیطه متن خواندنی است. همان‌گونه که می‌توان انتظار داشت، استنباط مطالب خواندنی مهارتی است که خوانندگان خوب آن را دارند، ولی خوانندگان ضعیف از چنین مهارتی بی‌نصیب‌اند. چندین مطالعه نشان داده است که استنباط درباره مطالب خواندنی را باید به دانش‌آموزان یاد داد و چنین مهارتی موجب درک خواندن ایشان می‌شود (همان، ص ۳۲۲ - ۳۲۱).

آموزش تدبر در آیات قرآن در مقاطع تحصیلی

آموزش «تدبر» در دوره‌های متفاوت تحصیلی با توجه به ویژگی‌های شناختی و روانی دانش‌آموزان متفاوت است. همان‌گونه که در آموزش «ریاضی»، در دوره ابتدایی مفاهیم «عینی» را به کار می‌گیریم، ولی در دوره دبیرستان آرام‌آرام به سمت مفاهیم و روش‌های انتزاعی پیش می‌رویم، در آموزش «تدبر» نیز در دوره ابتدایی می‌باید از مفاهیم و روش‌های ملموس شروع کنیم و آن‌گاه در دوره دبیرستان از مفاهیم و روش‌های انتزاعی بهره بگیریم.

۱. ابتدایی دوره اول (اول تا سوم)

الف. محتوا:

آموزش «تدبر» در بستر «پیام قرآن» صورت می‌گیرد. در هر درس یک پیام قرآنی که با درک و فهم فراگیرندگان متناسب باشد، آورده می‌شود. پیام

مهارت‌های فراشناختی خواندن به‌طور خاص به دانشی اشاره دارد به‌نظر می‌رسد که مهارت‌های فراشناختی برای کسب «تدبر» مفیدند

قرآنی را به کمک نقاشی، داستان و پرسش مناسب، هر چه بیشتر برای فراگیرندگان قابل درک و فهم می‌کنیم تا آن‌ها بتوانند مفاهیم و مصادیق آیات الهی را کشف کنند.

ب. روش بحث و گفت‌وگو:

کودکان در گروه با بحث و گفت‌وگو به مصادیق آیه در زندگی شخصی خودشان دست می‌یابند و آن را برای همکلاسی‌های خود بیان می‌کنند. برای آنکه فراگیرندگان کاربرد و استفاده «پیام قرآنی» را در زندگی خود کاملاً لمس کنند، هنگامی که اتفاقی در کلاس می‌افتد که با مضمون یکی از پیام‌های قرآنی هم‌خوانی دارد، معلم بلافاصله توجه فراگیرندگان را به آن جلب می‌کند. مثلاً اگر دانش‌آموزی حرف زشتی به زبان آورد، معلم با یادآوری پیام قرآنی «قولوا للناس حسناً» آن‌ها را به کاربرد این پیام در زندگی متذکر می‌شود.

۲. ابتدایی دوره دوم (چهارم تا ششم)

الف. محتوا: در دوره دوم ابتدایی دو نوع محتوای آموزشی وجود دارد. پیام‌های قرآنی مانند دوره قبل ادامه دارند و علاوه بر آن، از پایه پنجم در فعالیت «کار در کلاس» یک یا دو تمرین تدبیری داده می‌شود، تمرینی مانند:

ع از آیه «كلوا من رزق ربكم و اشكروا له (سبا)» چه می‌فهمیم؟

الف. غذا بخوریم. ب. شکر خدا کنیم. ج. غذاهای ما رزق خداست. د. همه موارد

ب. روش بحث و گفت‌وگو: مانند دوره اول ابتدایی، فراگیرندگان به صورت گروهی در مورد مصادیق پیام قرآنی و با تمرین تدبیری به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند و برای کلاس بیان می‌کنند.

توجه: معلم برای ایجاد تفکر بین فراگیرندگان گاه نظر یک گروه را که با نظر دیگر گروه‌ها متفاوت است، به بحث و گفت‌وگو می‌گذارد و خودش این بحث را مدیریت می‌کند؛ بدون اینکه نظر خود را بیان کند.

۳. متوسطه دوره اول (هفتم تا نهم)

الف. محتوا: در این دوره، پیام قرآنی و تمرین‌های تدبیری در سطح کمی بالاتر از دوره ابتدایی دوم ارائه می‌شود؛ مانند:

ع کدام گزینه به تدبیر آیه «ان الحسنات يذهبن السيئات ذلك ذكرى للذاكرين» (هود/ ۱۱۴) نزدیک است:

- الف. بدی را باید با خوبی از بین برد.
- ب. کارهای خوب آثار کار بد را از بین می‌برد.
- ج. با انجام کار خوب اثر کار بد را از بین ببریم.
- د. ب و ج

ع شما از آیه «عملوا صالحاً انى بما تعملون بصير» (سبا/ ۱۱) چه می‌فهمید؟

- الف. عمل صالح انجام بدهیم.
- ب. کارها را خوب انجام بدهیم.
- ج. ...
- د. ...

ع تدبیر خودتان را درباره آیه «و اتاكم من كل ما سالتموه» (ابراهيم ۳۴) بنویسید:

- الف).....
- ب).....
- ج).....

ع از کدام آیه زیر می‌توان فهمید که هر کاری را با علم و آگاهی باید انجام داد:

الف) «و ليعلم الذين اوتوا العلم انه الحق من ربك فيؤمنوا به» (الحج، ۵۴)

ب) «يرفع الله الذين امنوا منكم والذين اوتوا العلم درجات و الله بما تعملون خبير» (المجادلة/ ۱۱).

ج) «و لا تقف ما ليس لك به علم» (اسراء/ ۳۶).

د) «و يرى الذين اوتوا العلم الذى انزل اليك من ربك هو الحق و يهدى الى صراط العزيز الحميد» (سبا/ ۶).

ب. بحث و گفت‌وگو: گاهی معلم نظرات مخالف را در کلاس به بحث بگذارد.

نکته مهم: معلم در هر جلسه ضمن تشویق به قرائت روزانه در منزل، فراگیرندگان را به تفکر و تدبیر پیرامون آیات متذکر شود.

۴. دبیرستان دوره دوم (دهم تا دوازدهم)

الف. محتوا: دو درس پیرامون تدبیر قرآن با این مضامین تهیه شوند:

درس اول: ارزش و اهمیت تدبیر آیات (تا می‌شود به شیوه بحث و گفت‌وگو تهیه شود).

درس دوم: نکات و اصولی که در تدبیر خوب باید رعایت کرد. در این درس باید نکاتی آورده شوند که فرد در تدبیر باید دقت کند تا از انحراف مصون بماند؛ مانند:

ع تدبیر به ظاهر معنای آیات است نه به بواطن.
ع تدبیر فقط مصداق‌یابی عملی و اعتقادی آیه است، نه تفسیر و نه اجتهاد فقهی.

کودکان در گروه با بحث و گفت‌وگو به مصادیق آیه در زندگی شخصی خودشان دست می‌یابند و آن را برای همکلاسی‌های خود بیان می‌کنند برای آنکه فراگیرندگان کاربرد و استفاده «پیام قرآنی» را در زندگی خود کاملاً لمس کنند

تدبر ما نباید با معنای آیات دیگر، اصول دین و یا احکام دینی مغایرت داشته باشد.

معنای لغات را بدانیم و یا از ترجمه معتبر استفاده کنیم.

در هر درس و هر چند درس یکبار، تمرین‌های زیر داده شوند. حتی می‌توان این تمرین‌ها را به‌عنوان تکلیف منزل داد و در جلسه بعد، معلم آن‌ها را جمع‌آوری کند و قسمتی از زمان کلاس را به انجام این تمرین‌ها اختصاص دهد. گاهی زمینه بحث و گفت‌وگو را در کلاس پیرامون نظرات مخالف یکدیگر فراهم کنید.

بسمه تعالی

نام‌نام خانوادگی..... کلاس..... آیات.....

نمونه‌ای از تمرین فوق:

ردیف	دوره آموزشی	محتوا	روش تدریس	نقش معلم
۱	دوره اول ابتدایی	پیام قرآنی	گروهی، با بحث و گفت‌وگو مصداق‌یابی پیام قرآنی در زندگی خودشان	مدیریت و هدایتگر
۲	دوره دوم ابتدایی	پیام قرآنی و تمرین تدبری ساده	گروهی، با بحث و گفت‌وگو، مصداق‌یابی پیام قرآنی در زندگی خودشان	مدیریت و هدایتگر
۳	دوره اول دبیرستان	پیام قرآنی و تمرین تدبری و تشویق به تدبر در آیات در منزل	گروهی، با بحث و گفت‌وگو	مدیریت و هدایتگر
۴	دوره دوم دبیرستان	آگاهی به جایگاه تدبر در آیات و چگونگی تدبر در آن‌ها و تمرین تدبر در آیات	گروهی، با بحث و گفت‌وگو	مدیریت و هدایتگر

بسمه تعالی

کلاس... آیات ۴۴ - ۴۲ سوره بقره مورخه...

جدول آموزشی تدبر در آموزش و پرورش

ردیف	موضوع آموزش (سرفصل)	تعداد جلسه	تعداد افراد	روش تدریس
۱	ارزش و جایگاه تدبر در قرآن و سنت	۲	۱۰ - ۲۵	گروهی، طرز تلقی اعضای تیم
۲	تمرین مهارت تدبر در آیات قرآن	۵	۱۰ - ۲۵	گروهی، طرز تلقی اعضای تیم و کارایی تیم
	تعمیم مهارت تدبر در آیات قرآن	۲	۱۰ - ۲۵	بارش فکری و حل مسئله
۳	تهیه پرسش‌های تدبری	۲	۱۰ - ۲۵	گروهی، کارایی تیم

جدول آموزش مهارت تدبر در آیات قرآن

ردیف	موضوع آموزش (سرفصل)	تعداد جلسه	تعداد افراد	روش تدریس
۱	ارزش و جایگاه تدبر در قرآن و سنت	۲	۱۰-۲۵	گروهی، طرز تلقی اعضای تیم
۲	تمرین مهارت تدبر در آیات قرآن	۵	۱۰-۲۵	گروهی، تلقی و کارایی تیم
۳	تعمیم مهارت تدبر در آیات قرآن	۳	۱۰-۲۵	بارش فکری و حل مسئله

موضوع و زمان بندی آموزش تدبر

۱. ارزش و جایگاه تدبر در قرآن و سنت (طرز تلقی اعضای تیم)، دو جلسه
 ۲. تمرین مهارت تدبر با آیات مشخص طی چهار گام:
 گام اول: آیه و مصداق داده شود.
 گام دوم: یک آیه مصداق گفته شود تا بقیه را پیدا کنند.

گام سوم: آیه بدون هیچ مصداق داده شود.
 گام چهارم: مترادف‌یابی آیات (طرز تلقی اعضای تیم و کارایی تیم)، پنج جلسه
 ۳. تعمیم مهارت تدبر (در صفحاتی از قرآن به‌صورت تصادفی، کارایی تیم)، سه جلسه

جدول آموزش مهارت تدبر در آیات قرآن

ب. بحث و گفت‌وگو: معلم از بیان نظراتش خودداری می‌کند و می‌کوشد فرایند بحث و گفت‌وگو را از نظر زمان و فعال بودن گروه‌ها مدیریت کند. در صورت لزوم، مانع می‌شود که فراگیرندگان پراکنده صحبت کنند و با طرح پرسش مناسب آن‌ها را در بحث نگه می‌دارد.